

: રૂપરેખા :

- 1.0 ઉદ્દેશો
- 1.1 પ્રસ્તાવના
- 1.2 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અર્થ અને વ્યાખ્યાઓ
- 1.3 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના હેતુઓ અને સાધનો
- 1.4 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો વિકાસ
- 1.5 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું કાર્યક્ષેત્ર
- 1.6 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસની પદ્ધતિઓ
- 1.7 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું મહત્ત્વ અને ઉપયોગિતા
- 1.8 સમગ્રલક્ષી અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચેનો સંબંધ અને તફાવત
- 1.9 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની મર્યાદાઓ
- 1.10 સારાંશ
- 1.11 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 1.12 તમારી પ્રગતિ ચકાસો
  - ઉપયોગી વાચન સંદર્ભ
  - તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબો

1.0 ઉદ્દેશો

આ એકમનો અભ્યાસ કર્યા પછી તમે –

- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અર્થ સમજાવી શકશો.
- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચેનો સંબંધ અને તફાવત ઓળખી શકશો.
- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું સ્વરૂપ અને કાર્યક્ષેત્ર સમજાવી શકશો.

1.1 પ્રસ્તાવના

વિદ્યાર્થી મિત્રો, દ્વિતીય વર્ષમાં તમે એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. આ વર્ષે તમે સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાનાં છો. S. Y. B. A.માં એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતી વખતે તમે જોયું હશે કે, તેમાં અર્થતંત્રના ઘટકોનો એક-એક કરીને અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અર્થતંત્રનો સમગ્રપણે અભ્યાસ કરે છે. તેમાં અર્થતંત્રનાં જુદાં જુદાં ઘટકોના આંતરસંબંધો, અર્થતંત્રની સર્વગ્રાહી સમતુલા, કુગાવો, મંદી, વગેરે જેવાં મુદ્દાઓનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

આ એકમમાં સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અર્થ, સ્વરૂપ, કાર્યક્ષેત્ર, મહત્ત્વ અને મર્યાદાઓથી તમે પરિચિત થશો.

1.2 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અર્થ

સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રને સમષ્ટિનું અર્થશાસ્ત્ર તેમજ બૃહદ અર્થશાસ્ત્ર પણ કહેવાય છે. તેને અંગ્રેજીમાં Macro Economics (મેક્રો ઈકોનોમિક્સ) કહેવાય છે. મેક્રો શબ્દ મૂળ ગ્રીક ભાષાનો છે. તેનો અર્થ ‘વિશાળ’ કે ‘મોટું’ એવો થાય છે. આમ, મેક્રો શબ્દ વિશાળતા કે સમગ્રતા સાથે જોડાયેલો શબ્દ છે.

સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ? તે સમજવા માટે આપણે તેની કેટલીક વ્યાખ્યાઓ જોઈએ.

પ્રો. બોલિંગ : “Macro Economic theory is that part of economics which studies the overall average and aggregates of the system.” “સમગ્રલક્ષી આર્થિક સિદ્ધાંતો એ અર્થશાસ્ત્રનો એવો વિભાગ છે, જે સમગ્ર વ્યવસ્થાતંત્રનો સર્વગ્રાહી અને સરેરાશ રીતે અભ્યાસ કરે છે.”

ગાર્ડનર એકલે : “Macro economics concerns with such variables as the aggregate volume of the output of an economy with the extent to which its resources are employed, with the size of national, income and with the general price level.” “સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એવાં ચલ પરિબલો સાથે સંબંધિત છે જે ઉત્પાદનના કુલ પ્રમાણ, રાષ્ટ્રીય આવકનું કદ, સામાન્ય ભાવસપાટી, ઉત્પાદનના સાધનો વગેરે આર્થિક સર્વગ્રાહી અભ્યાસ કરે છે.”

આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એવા ચલો સાથે સંબંધિત છે કે, જેમાં અર્થતંત્રની કુલ આવક, બધી વસ્તુઓની સામાન્ય કિંમતો અને બધાં ઉત્પાદન સાધનો રોકાયેલાં હોય.

પ્રો. શેપિરો : “Macro economics deals with the functioning of the economics as a whole.” શેપિરોની વ્યાખ્યા પ્રમાણે “સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર સમગ્ર અર્થતંત્રની સર્વગ્રાહી કામગીરી સાથે વ્યવહાર કરે છે.”

ઉપરની વ્યાખ્યાઓ જોતાં, સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અર્થશાસ્ત્રની એ શાખા છે, જે સમગ્ર અર્થતંત્રનો સરેરાશ રીતે અભ્યાસ કરે છે. જેમાં સામૂહિક વર્તણૂક અને પારસ્પરિક સંબંધોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની જુદી-જુદી વ્યાખ્યાઓ જોતાં તેમાંથી નીચે પ્રમાણેના મુદ્દાઓ તારવી શકાય.

- (1) સમગ્રલક્ષી ચલ પરિબલો : જેમ કે, કુલ આવક/રાષ્ટ્રની આવક, કુલ રોજગારી, સામાન્ય ભાવ સપાટી વગેરેનો અભ્યાસ કરે છે.
- (2) સમગ્ર અર્થતંત્ર સાથે સંબંધિત છે : કોઈ એક ક્ષેત્રને લગતા નહીં, પરંતુ સમગ્ર અર્થતંત્રને લગતા નિર્ણયો અને બધાં ક્ષેત્રોના પારસ્પરિક સંબંધોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.
- (3) પરસ્પરાવલંબન : વ્યક્તિગત નિર્ણય અન્ય વ્યક્તિને અસર કરે તેવું ઓછું બને છે, પરંતુ સામૂહિક નિર્ણયો કે સમૂહને લગતી નીતિઓ સમાજના વર્તનને ઘડે છે. આમ, સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અર્થતંત્રના જુદા જુદા ઘટકોના વર્તન અને તેના પારસ્પરિક પ્રભાવોનો અભ્યાસ કરે છે.

1.3 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના હેતુઓ અને સાધનો

સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના હેતુઓ આ પ્રમાણે નોંધી શકાય :

- (a) વસ્તુઓ અને સેવાઓનું કુલ ઉત્પાદન વધારવું.
- (b) પૂર્ણ રોજગારીની સ્થિતિ મેળવવી.
- (c) આર્થિક વિકાસનો ઊંચો દર મેળવવો.
- (d) કુગાવા ઉપર નિયંત્રણ મેળવવું.
- (e) વસ્તુઓ અને સેવાઓની સામાન્ય ભાવસપાટી સ્થિર રાખવી.
- (f) વેપારચક્રોનો અંત લાવીને આર્થિક સ્થિરતા જાળવવી.

ઉપરોક્ત ઉદ્દેશો પ્રાપ્ત કરવા માટે સમગ્રલક્ષી આર્થિક નીતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અર્થશાસ્ત્રનાં સમગ્રલક્ષી સાધનો જેવાં કે, વ્યાજનો દર, કરવેરા નીતિ વગેરેનો ઉપયોગ કરીને આ માટેની નીતિઓ ઘડવામાં આવે છે. હવે આપણ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનાં સાધનોનો ટૂંકમાં પરિચય મેળવીએ.

1.3.1 રાજકોષીય નીતિ

પ્રો. આર્થર સ્મિથના કહ્યા અનુસાર, “રાજકોષીય નીતિ એવી નીતિ છે કે, જેમાં સરકાર તેના ખર્ચ અને આવકના કાર્યક્રમો દ્વારા રાષ્ટ્રની આવક, ઉત્પાદન અને રોજગારી ઉપર ઈચ્છિત અસર પાડવા અને અનૈચ્છિક અસરો દૂર કરવાના પ્રયત્ન કરે છે.” સરળ ભાષામાં કહીએ તો રાજકોષીય નીતિ એવી નીતિ છે કે, જે સરકારના આવક અને ખર્ચ અંગેના નિર્ણયો દ્વારા અર્થતંત્રમાં સમતુલા અને વિકાસ લાવે છે. વિકસિત દેશોમાં રાજકોષીય નીતિનો મુખ્ય હેતુ પૂર્ણ રોજગારીનાં સ્તરે અર્થતંત્રને જાળવવાનો હોય છે, જ્યારે વિકાસશીલ દેશોમાં આર્થિક વિકાસનો ઊંચો દર પ્રાપ્ત કરીને સમાજમાં આર્થિક અસમાનતાઓ દૂર કરવાનો હેતુ હોય છે.

1.3.2 નાણાકીય નીતિ

નાણાકીય નીતિ એ મધ્યસ્થ બેંકની શાખ નિયંત્રણની નીતિ છે. જો કે, આ તેનો સંકુચિત અર્થ કહી શકાય. નાણાકીય નીતિનું કાર્યક્ષેત્ર તેનાથી ઘણું વિસ્તૃત છે. નાણાનો પુરવઠો, વ્યાજનો દર (નાણાની કિંમત) અને તેને અસર કરતાં ઘટકોનો પણ નાણાકીય નીતિમાં સમોવેશ કરવામાં આવે છે. નાણાકીય નીતિનો હેતુ માત્ર નાણાના પુરવઠા અને વ્યાજના દર ઉપર પ્રભાવ પાડવાનો નથી હોતો. પરંતુ વેતનદર, વેપાર, વિનિમય બેરોજગારી વગેરે સંબંધી નીતિવિષયક નિર્ણયો માટે નાણાકીય નીતિને ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

1.3.3 વિનિમય દર નીતિ

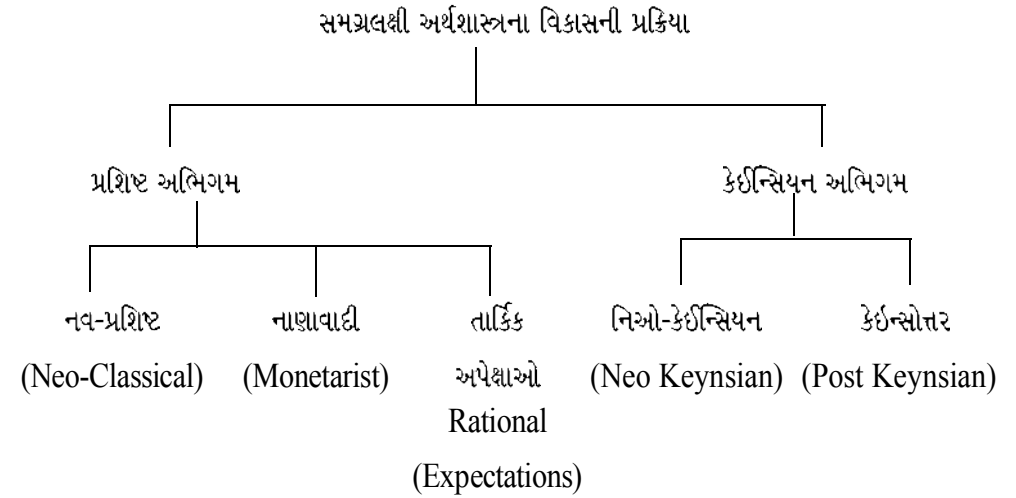
વિનિમય દર નીતિ એ વિદેશી ચલણ સાથેના વિનિમય દર અંગેની નીતિ હોય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે, વર્તમાન સમયમાં વિશ્વના બધા દેશો એકબીજા સાથે વેપારથી જોડાયેલા છે. પરંતુ બધા દેશોનાં ચલણ અલગ હોવાથી બે ચલણો વચ્ચેનો વિનિમય દર નક્કી કરવો પડતો હોય છે. બધા દેશો વેપારથી જોડાયેલા હોવાથી એકબીજાના અર્થતંત્રોમાં ઘટતી ઘટનાઓની પરસ્પર અસર થતી હોય છે. વિદેશી ચલણ સાથેના વિનિમયદરની અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતા દેશનાં આંતરિક સમતુલાનને પણ પ્રભાવિત કરે છે. આથી, બે

ચલણો વચ્ચેનો વિનિમયદર માત્ર બજાર આધારિત પરિબલોથી મુક્ત રીતે નક્કી નથી થતો, પણ તે ઉપરાંત સરકારની નીતિ દ્વારા પણ નક્કી કરવામાં આવતો હોય છે.

1.4 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો વિકાસ

1930 સુધી અર્થશાસ્ત્રીઓ અર્થતંત્રનો વ્યક્તિલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર તરીકે અભ્યાસ કરતા હતા. એટલે કે, આર્થિક ઘટકોનો જુદા જુદા અભ્યાસ કરતા હતા અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું મહત્વ હતું. આ સમયે પૂર્ણ રોજગારીનો વિચાર પ્રચલિત હતો. અર્થાત્ અર્થતંત્ર આપોઆપ જાતે જ પૂર્ણ રોજગારીએ સમતુલા મેળવે છે. તેથી ધારણા સાથે અભ્યાસ કરવામાં આવતો હતો. તે અનુસાર અર્થતંત્રમાં ઉત્પાદન વધારવાના નિર્ણયથી રોજગારીની તકોમાં વધારો થાય છે. રોજગારી મળવાથી શ્રમિકોને મળતી વેતનરૂપી આવકથી વધેલા ઉત્પાદનની માંગ થાય છે. આમ, પુરવઠો વધતાં રોજગારી અને આવકમાં પણ વધારો થાય છે. જો કે, આ માન્યતા વૈશ્વિક મંદીએ ખોટી પાડી. વૈશ્વિક મંદીના ગાળામાં ઉત્પાદન વધવા છતાં રોજગારી, આવક અને બજારમાંગમાં વધારો ન થયો. આ સમયે બ્રિટિશ અર્થશાસ્ત્રી કેઈન્સનું પુસ્તક ‘જનરલ થિયરી’ પ્રકાશિત થયું. (General Theory of Employment, Interest and Money) આ પુસ્તકમાં કેઈન્સ દ્વારા તે પુરોગામી અર્થશાસ્ત્રીઓ એટલે કે પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓની વિચારધારાને પડકારવામાં આવી. આ પુસ્તકના પ્રકાશન પછીથી અર્થતંત્રનો સમગ્રલક્ષી અભ્યાસ થવો જોઈએ તેવો વિચાર શરૂ થયો. કેઈન્સની જનરલ થિયરીના પ્રકાશન પછી સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું વિશ્લેષણ બે ભાગમાં કરી શકાય છે : (1) પ્રશિષ્ટ સમગ્રલક્ષી દૃષ્ટિકોણ એટલે કે, કેઈન્સ પૂર્વેનો સમગ્રલક્ષી અભિગમ અને (2) કેઈન્સિયન અભિગમ.

સમગ્રલક્ષી આર્થિક વિશ્લેષણના વિકાસને નીચે પ્રમાણે આકૃતિમાં પણ બતાવી શકાય.

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આપણો અનુભવ રહ્યો છે કે, અર્થતંત્રનાં કોઈ એક ક્ષેત્રના વિકાસથી બીજા ક્ષેત્રો, વિભાગોનો પણ વિકાસ થાય તેમ નક્કી થતું. એ બાબતો કોઈ શંકા નથી કે, ઘણી આર્થિક સમસ્યાઓ કેઈન્સિયન થિયરી અપનાવ્યા પછી નિયંત્રણમાં આવી છે. જેમ કે, વેપાર ચક્રોનું નિયંત્રણ, જાહેર ક્ષેત્ર દ્વારા નાણાકીય સાધનોને ગતિશીલ કરવાં વગેરે.

1.5 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું કાર્યક્ષેત્ર

આર્થિકક્ષેત્રે ઈચ્છિત પરિણામો મેળવવા માટે એકમલક્ષી કે સૂક્ષ્મલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના

ઉપયોગમાં કટેલીક મર્યાદાઓ રહેલી છે. તેથી સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનું મહત્ત્વ વધે છે. સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર નીચે પ્રમાણેના મુદ્દાઓનો અભ્યાસ કરે છે.

- **રાષ્ટ્રીય આવકનો સિદ્ધાંત**
સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રમાં રાષ્ટ્રીય આવકની ધારણા તેનાં જુદા જુદા ઘટકો, રાષ્ટ્રીય આવકનું માપન અને તે માપવાની પદ્ધતિઓ વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.
- **રોજગારીનો સિદ્ધાંત**
આ મુદ્દા અંતર્ગત અર્થતંત્રની કુલ બેરોજગારી, તેને અસર કરતાં પરિબળો જેવાં કે કુલ માંગ, કુલ પુરવઠો, કુલ રોકાણ, કુલ બચત, કુલ ઉત્પાદન એમ બધાં પરિબળોનો સર્વગ્રાહી અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.
- **નાણાનો સિદ્ધાંત**
નાણાની માંગ અને પુરવઠો કુલ રોજગારીના સ્તર ઉપર અસર કરે છે. તેથી સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર નાણાનાં કાર્યો અને તેને સંબંધિત ચલ પરિબળો જેવાં કે, ફુગાવો, તેજી, મંદી, સથગિતતા, સ્ટેગફ્લેશન (Stagflation) વ્યાજદર વગેરેનો અભ્યાસ કરે છે.
- **સામાન્ય ભાવસપાટીનો સિદ્ધાંતો**
સામાન્ય ભાવસપાટીમાં થતાં ફેરફાર એટલે કે, ફુગાવો, તેજી, મંદી, ભાવ સૂચક આંકની રચના વગેરેનું અધ્યયન સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રમાં કરવામાં આવે છે.
- **આર્થિક વૃદ્ધિ અને વિકાસના સિદ્ધાંતો**
સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના વિકસિત અને વિકાસશીલ દેશોની આર્થિક વૃદ્ધિ અને વિકાસ એટલે કે રાષ્ટ્રની આવક, આવકમાં ફેરફારને અસર કરતાં પરિબળો, તે સંબંધી સમસ્યાઓ અને તેના ઉપાયોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે રાજકોષીય અને નાણાકીય નીતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- **આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના સિદ્ધાંતો**
આંતરરાષ્ટ્રીય અર્થશાસ્ત્રનો ચાર ભાગમાં અભ્યાસ કરી શકાય :
(i) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના સિદ્ધાંત (ii) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર નીતિ
(iii) લેણદેણની તુલા અને (iv) લેણદેણની તુલામાં સમાયોજન.
- **વહ્યેણીના સિદ્ધાંતો**
વહ્યેણીના સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ એકમલક્ષી અને સમગ્રલક્ષી એમ બંને સ્વરૂપમાં કરવામાં આવે છે, પરંતુ બંને શાસ્ત્રોમાં સાધનોની ફાળવણી, તે અંગેની સમસ્યાઓ વગેરેમાં ભિન્નતા તેનાં પ્રમાણ સંબંધી છે. એકમલક્ષી કે સૂક્ષ્મ અર્થશાસ્ત્રમાં એક પેઢી કે ઉદ્યોગમાં સાધન ફાળવણીની સમસ્યાનો અભ્યાસ કરીએ છીએ, જ્યારે સમગ્રલક્ષી કે બૃહદ્ અર્થશાસ્ત્રમાં દેશનાં કુલ સાધનોની અર્થતંત્રના બધાં જ ક્ષેત્રો માટે ફાળવણી કરવાની બાબતનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. એક ક્ષેત્રમાંથી બીજા ક્ષેત્રમાં સાધનોને ગતિશીલ કરવા માટે રાજકોષીય નાણાકીય વગેરે નીતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

1.6 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસની પદ્ધતિઓ

સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્રણ રીતે કરવામાં આવે છે. (i) Macro Static એટલે કે બૃહદ્ સ્થૈતિક (ii) Macro Dynamic એટલે કે બૃહદ્ ગત્યાત્મક અને

(iii) Comparative Static એટલે કે તુલનાત્મક સ્થૈતિક. આ ત્રણ પદ્ધતિઓનો હવે આપણે ટૂંકમાં પરિચય મેળવીએ.

1.6.1 બૃહદ્ સ્થૈતિક

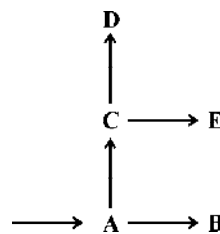
સ્થૈતિક એટલે સ્થિરતા સંબંધી. જ્યારે સમગ્ર અર્થતંત્ર સ્થિરતાની સ્થિતિમાં હોય તો સમયનો અભ્યાસ એટલે બૃહદ્ સ્થૈતિક પ્રકારે અભ્યાસ. કલર્ક (1998) ના અનુસાર, જ્યારે સમગ્ર અર્થતંત્રને અસર કરતાં પરિબળો જેવાં કે કુલ વસ્તીનું પ્રમાણ, મૂડીનો પુરવઠો, ઉત્પાદન પદ્ધતિ, વ્યાવસાયિક સંગઠનોના પ્રકાર, લોકોની ઈચ્છાઓ, જરૂરિયાતો વગેરેમાં કોઈ ફેરફાર ન હોય એટલે કે આ પરિબળો ગેરજાહર હોય ત્યારે સમગ્ર અર્થતંત્રનું ચિત્ર કેવું છે ? - તેનો અભ્યાસ એટલે બૃહદ્ સ્થૈતિક પદ્ધતિએ અભ્યાસ. આ અભ્યાસ સમયના એક બિંદુના સંદર્ભમાં કરવામાં આવે છે. જો કે વિદ્યાર્થી મિત્રો, તમે જાણો છો કે ઉપર વર્ણવેલાં પાંચ પરિબળો સ્થિર કે ગેરજાહર મોટા ભાગે નથી હોતાં, તેથી આપણે ક્યારેક એ પરિબળોને સ્થિર માનીને પણ અર્થતંત્રનો અભ્યાસ કરતાં હોઈએ છીએ. એટલે જ તો ‘અન્ય પરિબળો સ્થિર રહે તો’ એવા શબ્દોથી આર્થિક સિદ્ધાંતોની શરૂઆત થતી આપણે જોઈએ છે.

કોઈ એક સમયે કુલ માંગનું પ્રમાણ કેટલું હતું ? કે રાષ્ટ્રની કુલ આવક કેટલી હતી ? અથવા તો ચાલુ/પ્રવર્તમાન માંગ કેટલી છે ? વગેરે અભ્યાસ બૃહદ્ સ્થૈતિક અંતર્ગત થતાં અભ્યાસો છે આર્થિક સ્થૈતિકને એકસાથે સમાંતર બનતી ઘટનાઓ કે તાત્કાલિક બનતી ઘટનાઓ અને તે પારસ્પરિક પ્રભાવોના અભ્યાસ સાથે સંબંધ છે. (સેમ્યુઅલસ - 1978)

પ્રો. કુરીહારા અર્થતંત્રના સ્થૈતિક અભ્યાસને સમયથી પર એવો અર્થતંત્રનો અભ્યાસ પણ કરે છે. દા.ત. $Y = C + I$. તેમાં રાષ્ટ્રની કુલ આવક રાષ્ટ્રના કુલ ઉપભોગ ખર્ચ (C) અને કુલ રોકાણખર્ચ (I) થાય. સમયનાં કોઈપણ બિંદુએ આ પરિબળોનો પારસ્પરિક સંબંધ જળવાઈ જ રહેવાનો છે.

1.6.2 બૃહદ્ ગત્યાત્મક

બૃહદ્ ગત્યાત્મક પ્રકારનો અભ્યાસ પરિવર્તનો, વધારો અને ઘટાડો વગેરેનો અભ્યાસ છે. અર્થતંત્રમાં સમયની સાથે થતાં પરિવર્તનોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. સમયની સાથે અર્થતંત્ર બે પ્રકારે પરિવર્તન પામે છે. (a) તેની મૂળ રીતમાં ફેરફાર કર્યા વિના (b) તેની રીતમાં ફેરફાર કરીને. આર્થિક ગત્યાત્મક પ્રકારે થતો અભ્યાસ (b) સંબંધે એટલે કે વિકાસની પ્રક્રિયામાં ફેરફાર થાય તે સંબંધી અભ્યાસ સાથે જોડાયેલું છે. સમયની સાથે આર્થિક પરિબળોની ચાલ, પ્રભાવ વગેરેમાં ફેરફાર થાય અને તેનો અર્થતંત્ર ઉપર જે પ્રભાવ પડે તે ગત્યાત્મક અભ્યાસનું કાર્યક્ષેત્ર બને છે. જેમ કે, વસ્તીનું પ્રમાણ અને લક્ષણો, ઉત્પાદન પદ્ધતિ વગેરે જેવાં પરિબળોમાં ફેરફાર થાય તો, અર્થતંત્ર તેની રીત (Pattern) બદલશે. હવે નીચેની આકૃતિ જુઓ. (આકૃતિ 1.1)

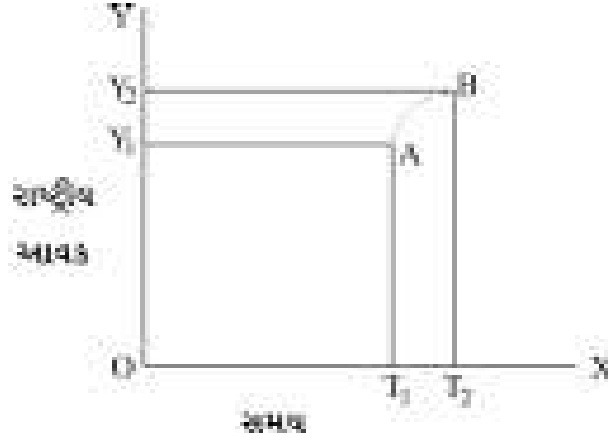

ઉપરની આકૃતિમાં ધારો કે, અર્થતંત્ર શરૂઆતમાં A બિંદુ ઉપર છે. હવે આર્થિક પરિબલોમાં એવા ફેરફારો થઈ શકે કે, અર્થતંત્રના વિકાસની રીત અને દિશા બંને અથવા બંનેમાંથી એક બદલાઈ શકે છે ! અર્થતંત્ર A થી B બિંદુ ઉપર જઈ શકે છે. અથવા A થી C બિંદુ ઉપર પણ જઈ શકે છે. અર્થતંત્ર A થી B ઉપરથી શા માટે ગયું ? અથવા અર્થતંત્ર A થી B ને બદલે C બિંદુ ઉપર કેમ ગયું ? આ બાબતનો અભ્યાસ અર્થતંત્રના ગત્યાત્મક અભ્યાસના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે. તે જ રીતે અર્થતંત્ર આગળ C થી E બિંદુએ કે D બિંદુએ જોઈ શકે છે. આમ, આર્થિક ગત્યાત્મક અભ્યાસ સમયગાળાને ધ્યાનમાં રાખીને અર્થતંત્રમાં ઊભી થતી અસમતુલતાનો અભ્યાસ કરે છે.

1.6.3 તુલનાત્મક સ્થૈતિક

આ પદ્ધતિ સૌ પ્રથમ જર્મન અર્થશાસ્ત્રી એફ. ઓપનહેમર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવી હતી.

આ પદ્ધતિ સમતુલાની અલગ-અલગ સ્થિતિઓનો અભ્યાસ કરે છે. સ્થૈતિક, ગત્યાત્મક અને તુલનાત્મક સ્થૈતિક વચ્ચેનો તફાવત આપણે નીચેની આકૃતિની મદદથી

સમજાએ :

આકૃતિ (1.2)

આકૃતિમાં OY રેખા પર રાષ્ટ્રીય આવક અને OX રેખા ઉપર સમયના પરિબલને લેવામાં આવેલ છે. ધારો કે, અત્યારે અર્થતંત્ર A બિંદુ ઉપર સમતુલામાં છે. આ એક સ્થિર સ્થિતિ છે. હવે, જ્યારે અર્થતંત્ર A થી B બિંદુ ઉપર ગતિ કરે છે તે આર્થિક ગત્યાત્મક અભ્યાસ બને છે. બૃહદ ગત્યાત્મક આ A થી B બિંદુની ગતિના પથનો અભ્યાસ કરે છે, જે વાસ્તવમાં બે સમતુલા બિંદુઓ વચ્ચેના પથનો અભ્યાસ છે. હવે, તુલનાત્મક સ્થૈતિક આ બંને A અને B બિંદુઓનો જ અભ્યાસ કરે છે. પણ તેમાં આ પરિવર્તન કેવી રીતે આવ્યું કે તેને ક્યાં પરિબલોએ અસર કરી તેનો અભ્યાસ નથી કરતું, પરંતુ, બે સમતુલા બિંદુઓની સ્થિતિનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરે છે.

ઉપરની આકૃતિ 1.2માં આવકના બે જુદા જુદા સ્તર બતાવેલ છે. OY₁ અને OY₂. સ્વતંત્ર રીતે આ બંને બિંદુએ અર્થતંત્ર તે સમયની એટલે કે OT₁ અને OT₂ સમયની સમતુલાની સ્થિતિનો સ્વતંત્ર બિંદુઓ છે. પણ, OY₂ આવક OY₁ કરતાં વધારે છે. આ તુલનાત્મક સ્થૈતિક વિશ્લેષણ થયું ! ગત્યાત્મક અર્થશાસ્ત્ર OY₁ થી OY₂ જે આવક વધારો થયો તેના પથનું વિશ્લેષણ કરે છે.

1.7 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનું મહત્વ અને ઉપયોગિતા

વિદ્યાર્થી મિત્રો, તમે જાણો છો કે, એકમલક્ષી કે સૂક્ષ્મલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એ આર્થિક અભ્યાસની એક મહત્વની પદ્ધતિ છે. પરંતુ તેનાથી સમગ્રનો અભ્યાસ થઈ શકતો નથી. કારણ કે, સૂક્ષ્મ અર્થશાસ્ત્ર આર્થિક ઘટકોનો એક-એક કરીને વ્યક્તિગત અભ્યાસ કરે છે. બીજો વિચાર એ પણ આવે કે વ્યક્તિગત અભ્યાસોનો સરવાળો કરીને સમગ્ર અર્થતંત્રનું તારણ મેળવી શકાય છે ! પરંતુ ઘણી એવી બાબતો હોય છે, કે જે વ્યક્તિગત સ્તરે જે હોય તે સમૂહ માટે કે સમગ્ર માટે ન હોય, નીચેના મુદ્દાઓ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું મહત્વ, તેની જરૂરિયાત અને તેના અલગ અભ્યાસને વધારે સ્પષ્ટ કરે છે.

- આર્થિક વિકાસ

એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એ અર્થતંત્રમાં લાગુ પડે છે કે જ્યાં પૂર્ણ રોજગારોની સ્થિતિ મેળવી લીધી હોય છે. પરંતુ વાસ્તવિક જીવનમાં આવી અર્થવ્યવસ્થા કાલ્પનિક હોય છે. કેટલીક એવી સમસ્યાઓ હોય છે જેનું અધ્યયન વ્યક્તિગત રીતે કે એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અંતર્ગત કરી શકાતું નથી. જેમ કે, રાષ્ટ્રીય આવક અને રોજગારીનો સિદ્ધાંત, સામાન્ય ભાવ સપાટી વગેરે. આ મુદ્દાઓના અધ્યયન માટે સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની જરૂર હોય છે.

- આર્થિક નીતિઓનું નિર્માણ

સરકારની જાહેર નીતિઓને એક વ્યક્તિ સાથે નહીં, પણ સમગ્ર સમાજ સાથે સંબંધ હોય છે. જો સરકાર કોઈ એક ઉદ્યોગ, એક ક્ષેત્ર માટેની પણ જો નીતિ જાહેર કરે તો પણ તેનો ઉદ્દેશ સમસ્ત અર્થતંત્ર ઉપર અસર પાડવાનો હોય છે. નાણાકીય નીતિ, આવકનું સમાન વિતરણ, આયાત-નિકાસ નીતિ, રોજગાર નીતિ વગેરે આ પ્રકારે ઘડવામાં આવતી હોય છે.

- નાણાકીય સમસ્યાઓનું વિશ્લેષણ

નાણાનાં મૂલ્યમાં થતા ઉતારચડાવ એટલે કે, મુદ્રા પ્રસાર, મુદ્રા સંકોચન વગેરે અર્થતંત્ર ઉપર પ્રતિકૂળ અસરો કરે છે. તેનું નિયંત્રણ કરવા માટે સરકાર નાણાકીય નીતિ, રાજકોષીય નીતિ તેમજ વિનિમય દર નીતિનો ઉપયોગ કરે છે. આ નીતિ તેમજ વિનિમય દર નીતિનો ઉપયોગ કરે છે, આ નીતિઓ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અંતર્ગત આવે છે.

- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો વિરોધાભાસ / આભાસી સંરચના

કેટલીક આર્થિક ક્રિયાઓ કે ઘટનાઓ એવી હોય છે કે, તે એક વ્યક્તિ માટે તો સાચી કે યોગ્ય હોય છે, પણ તે સમગ્ર અર્થતંત્ર માટે લાગુ પાડી શકાતી નથી. જેમ કે, બચત કરવી એ વ્યક્તિગત સદ્ગુણ કહી શકાય. પરંતુ, જો સમગ્ર રાષ્ટ્ર કે અર્થતંત્ર બચત કરે તો અર્થતંત્ર માટે નુકસાનકારક બનશે !

1.8 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચેનો સંબંધ અને તફાવત

આપણે 1.7 મુદ્દામાં જોયું કે, માત્ર એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાથી બધી જ આર્થિક સમસ્યાઓનો ઉપાય મેળવી શકાતો નથી., તેમ છતાં ઘણા મુદ્દાઓ એવા છે કે, જેમાં એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અને સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર બંને એકબીજાના પૂરક છે. હવે આપણે આ બંને પદ્ધતિઓ વચ્ચેનો તફાવત અને બંનેના પૂરકતાના મુદ્દાઓનો અભ્યાસ કરીએ.

1.8.1 સમગ્રલક્ષી અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચે તફાવત

- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અર્થતંત્રનો સમગ્રપણે અભ્યાસ કરે છે. જેમાં કુલનો અભ્યાસ થાય છે. જ્યારે એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અર્થતંત્રના જુદા જુદા ઘટકો અને ક્ષેત્રોનો વ્યક્તિગત અભ્યાસ કરે છે. એક સાધનની કિંમત, એક વસ્તુની માંગ, એક પદ્ધતિની બચત વગેરે.
- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ અર્થતંત્રની સરેરાશ ઘટનાઓ અને અસરો સંબંધે હોય છે. પરંતુ, એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર સીમાંત ફેરફારોને ધ્યાને લે છે.
- સમગ્રલક્ષી આર્થિક વિશ્લેષણ પ્રમાણમાં થોડું જટિલ છે. કારણ કે, તેમાં અર્થતંત્રનાં જુદાં જુદાં ઘટકો ભિન્ન માપદંડ, ભિન્ન ઉપયોગિતા અને મહત્વ વગેરે હોવા ઉપરાંત તે બધાંની પારસ્પરિક અસરો પણ હોય છે. જેમ કે, સામાન્ય રીતે વ્યક્તિની આવક વધે તો માંગ વધે. પરંતુ કુલ માંગમાં વધારો કે ઘટાડો કરનારા અનેક પરિબળો એકસાથે સક્રિય હોય છે ! આમ, તેનું વિશ્લેષણ જટિલ બને છે.

એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ તુલનાત્મક રીતે થોડો સરળ કહી શકાય. કારણ કે તેમાં એકમ દીઠ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. વળી, આ અભ્યાસ સમયે અન્ય પરિબળોને સ્થિર હોય તેથી ધારણા કરીને અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનાં આર્થિક ઘટકો મોટા ભાગે સ્થિર કે અપરિવર્તનશીલ હોય છે. કારણ કે, સામૂહિક ચલ પરિબળોમાં સમયના આધારે ઝડપથી પરિવર્તન થતું નથી. જ્યારે, એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રમાં વ્યક્તિગત ચલ પરિબળોમાં ઝડપી ફેરફારો થતા હોય છે.

1.8.2 એકમલક્ષી અને સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચેનો સંબંધ

વિદ્યાર્થી મિત્રો, તમે દ્વિતીય વર્ષ બી.એ.માં એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો છે. તેમાં પણ આ મુદ્દા વિશે એટલે કે, એકમલક્ષી અને સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચેના સંબંધ વિશે સમજાવેલું છે. આ મુદ્દાને અહીં આપણે ટૂંકમાં પુનઃ સમજી લઈએ.

- એકમલક્ષી અને સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું પરસ્પરાવલંબન

આપણે આ બંને અર્થશાસ્ત્રના તફાવતના મુદ્દાઓ જોયા, પરંતુ બંને અર્થશાસ્ત્રો પરસ્પર આધારિત પણ છે. જેમ કે, વ્યક્તિગત ગ્રાહકો, ઉપભોક્તાઓ વગેરેની વર્તણૂકના આધારે જ સમગ્ર ઉદ્યોગની માંગનો અંદાજ કાઢવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે ધારો કે કોઈ પેઢી તેના શ્રમિકોને આપવાના વેતન અંગે જે નિર્ણય લેશે (વેતન વધારે આપવું કો ઓછું આપવું ?) તે એકમલક્ષી અભ્યાસ બનશે પણ તેની અસરો માત્ર જે તે પેઢી પૂરતી જ સીમિત ન રહેતા તે સ્થળે કાર્યરત અન્ય પેઢીઓના વેતન અંગેના નિર્ણયોને પણ જરૂર અસર કરશે.

- સમગ્રલક્ષી આર્થિક વિશ્લેષણ માટે એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની જરૂર પડે છે.

સરકાર જ્યારે નીતિઓનું ઘડતર કરે છે ત્યારે સમગ્ર દેશ માટે કરે છે. પરંતુ તે માટેની વિવિધ ક્ષેત્રોની માહિતી એ એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું કાર્યક્ષેત્ર છે. જેમાં વ્યક્તિગત પેઢીઓ, ઉદ્યોગો, કુટુંબ વગેરેની વર્તણૂકના અભ્યાસને આધારે સમગ્ર માટે નીતિ નિર્માણ કરવામાં આવે છે. વ્યક્તિગત લાક્ષણિકતાઓ જાણ્યા વિના સંપૂર્ણ અર્થશાસ્ત્રની સમસ્યા જાણવાનું મુશ્કેલ રહે છે.

આમ, સમગ્રલક્ષી અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના ભિન્ન હોવા ઉપરાંત બંને એકબીજાના પૂરક પણ છે.

1.9 સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની મર્યાદાઓ

આપણે જોયું કે એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અને સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એકબીજાના પૂરક પણ છે. સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનું મહત્ત્વ પણ આપણે જાણ્યું. જો કે, સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની પણ મર્યાદાઓ છે. આ મર્યાદાઓને પણ ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે. આ માટેના મુદ્દાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

1.9.1 સમષ્ટિ અર્થશાસ્ત્ર અર્થતંત્રનાં ઘટકોનો અભ્યાસ નથી કરતું.

દા.ત. અર્થતંત્રમાં બધી જ વસ્તુઓની કિંમતો એટલે કે સામાન્ય ભાવસપાટીમાં થતાં ફેરફારોનો અભ્યાસ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રમાં કરવામાં આવે છે, પરંતુ ખાદ્યતેલની કિંમતોમાં શા માટે વધારો થાય છે? તૈયાર કપડાની કિંમતો સ્થિર છે કે વધે છે કે ઘટે છે? વગેરે પ્રકારે વ્યક્તિગત કિંમતનો અભ્યાસ આ ક્ષેત્ર કરતું નથી. જે કારણે બધી જ વસ્તુઓની કિંમતોમાં વધારો થતો હોય તે કારણ સ્માર્ટ ટેલિવિઝનની કિંમતોને લાગુ ન પણ પડતા હોય. આમ, સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની આ મર્યાદાને કારણે એકમલક્ષી અભ્યાસનું મહત્ત્વ પણ રહે છે.

1.9.2 આર્થિક વિરોધાભાસ

અર્થતંત્રમાં કેટલીક એવી બાબતો પણ છે કે જે સમસ્ત અર્થતંત્ર માટે હોય તેના કરતા વિપરીત પરિણામો એકમલક્ષી કે વ્યક્તિગત બાબતોને લાગુ પડે છે. આવા કેટલાક વિરોધાભાસ આપણે જોઈએ તો....

● બચતનો વિરોધાભાસ

બચત કરવી એ વ્યક્તિગત સદ્ગુણ કહી શકાય પણ, જો આખો દેશ બચત કરે અને ખર્ચ ન કરે તો ! નફાનું પુનઃ મૂડીરોકાણ ન થાય. રોજગારીની તકો ઊભી ન થાય, બજારમાં વસ્તુઓની /સેવાઓની માંગ ન થાય ! વગેરે. આમ, જે બાબત એક વ્યક્તિ કે એક પેઢી માટે સારી ગણાય તે સમગ્ર અર્થતંત્ર માટે યોગ્ય ન પણ હોય.

(અહીં એક વાત પ્રવર્તમાન સંજોગોને આધારે જો આપણે વિચારીએ, તો પરંપરાગત ઊર્જા સ્ત્રોતની બચત સમગ્ર રાષ્ટ્ર કરે તો સારું થઈ શકે ! ઉત્પાદનનાં અછત વાળાં સાધનોનો વેડફાટ ન થાય તે રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ! આમ, કેટલીક બાબતો એક વ્યક્તિ માટે તથા રાષ્ટ્ર માટે પણ સારી હોય છે.)

● વેતનકાપ અને રોજગાર સંબંધી વિરોધાભાસ

એક વિચારધારા પ્રમાણે જો કોઈ પેઢી તેનાં વેતનભંડોળને ધ્યાનમાં રાખીને વેતનદર ઘટાડે તો તેટલા જ વેતનમાં વધારે લોકોને રોજગારી આપી શકાય છે. આ બાબત કોઈ એક પેઢી માટે સાચી હોઈ શકે, પરંતુ જો બધી જ પેઢીઓ અને ઉદ્યોગો આ રીત અપનાવે તો વેતનકાપથી આવકમાં ઘટાડો થશે અને પરિણામે બજારમાં માંગમાં ઘટાડો થશે. માંગમાં ઘટાડાથી નવું મૂડીરોકાણ કરવાથી રોકાણકારો દૂર રહેશે અને પરિણામે આગળના તબક્કે રોજગારીની નવી તકોનું સર્જન નહીં થાય. આમ, વેતનકાપથી રોજગારીનું પ્રમાણ વધશે તે સમગ્ર અર્થતંત્ર માટે લાગુ પાડી શકાય તેવી નથી.

● નાણાના કુલ પુરવઠા સંબંધી વિરોધાભાસ

કોઈ એક વ્યક્તિ પાસે નાણાનુ પ્રમાણ વધે તો તે લાભદાયક થઈ શકે છે. પરંતુ જો સમગ્ર અર્થતંત્રમાં નાણાનો કુલ પુરવઠો વધે અને સાથે વાસ્તવિક ઉત્પાદન ન વધે તો કુગાવાનો જન્મ થાય છે, જે અર્થતંત્ર માટે નુકસાનકારક અસરો સર્જે છે.

1.9.3 સમૂહોના માપદંડ સંબંધી મુશ્કેલીઓ

વિદ્યાર્થી મિત્રો, તમે જાણો છો કે સમગ્રલક્ષી આર્થિક વિશ્લેષણ સમૂહનો અભ્યાસ કરે છે. આ સમૂહ કે સમગ્રમાં સમાવિષ્ટ વિભિન્ન વસ્તુઓના એકમોનો માપદંડ અને સ્વરૂપ અલગ-અલગ હોય છે. જેમ કે, ઘઉંનું ઉત્પાદન ક્વિન્ટલમાં, કાપડનું ઉત્પાદન મીટરમાં તો દૂધનું ઉત્પાદન લિટરમાં માપવામાં આવે છે. તો આ બધાના કુલ ઉત્પાદનનો સરવાળો કેવી રીતે કરી શકાય ? જોકે આના ઉપાય તરીકે આ દરેક જથ્થાને નાણાકીય મૂલ્યમાં દર્શાવવામાં આવે છે. હવે, વિદ્યાર્થી મિત્રો, તમે જાણો જ છો કે, નાણાના મૂલ્યમાં એટલે કે, નાણાની કિંમતમાં પણ સતત ફેરફાર થતાં રહે છે ! તો આ માપદંડ પણ સ્થિર નથી. આમ, આર્થિક ઘટકોનો કુલ અભ્યાસ ઘણી વખત કઠિન બને છે.

1.10 સારાંશ

- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અર્થતંત્રનો એક-એક ઘટકથી નહીં પણ તે બધા ઘટકોના આંતરસંબંધોનો સમગ્રપણે અભ્યાસ કરે છે.
- રાજકોષીય નીતિ, નાણાકીય નીતિ, વિનિમયદર નીતિ વગેરે સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના સાધનો છે.
- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનું મહત્વ કેઈન્સિયનનાં પુસ્તક General Theory OR Employment, Interest and Money થી ઓળખાયું ત્યાં સુધી એ માન્યતા પ્રચલિત હતી કે એક-એક એકમના અભ્યાસથી સમગ્ર વિશે અભ્યાસ કરી શકાય છે.
- રાષ્ટ્રીય આવકનો સિદ્ધાંત, રોજગારીનો સિદ્ધાંત, નાણાનો સિદ્ધાંત, સામાન્ય ભાવસપાટીનો સિદ્ધાંત, આર્થિક વૃદ્ધિ અને વિકાસના સિદ્ધાંતો એ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનું કાર્યક્ષેત્ર છે.
- બૃહદ્ સ્થૈતિક બૃહદ્ ગત્યાત્મક અને તુલનાત્મક સ્થૈતિક એ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસની પદ્ધતિઓ છે.
- અર્થતંત્રની કેટલીક ઘટનાઓ એવી હોય છે કે, જેના કારણો અને અસરો વ્યક્તિ માટે અને સમગ્ર અર્થતંત્ર માટે જુદા જુદા હોય છે. દા.ત. વ્યક્તિગત બચત અને રાષ્ટ્રની બચતના કારણો, હેતુઓ અને અસરો અલગ હોય છે. તેવી જ રીતે વ્યક્તિની બેરોજગારી અને રાષ્ટ્રમાં બેરોજગારી એક વસ્તુની કિંમતમાં વધારો-ઘટાડો અને સામાન્ય ભાવસપાટી એટલે કે, બધી જ વસ્તુની કિંમતોમાં થતો વધારો-ઘટાડો વગેરે. આથી, સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અલગથી અભ્યાસ જરૂરી બને છે.

1.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

- કેઈન્સોત્તર

કેઈન્સોત્તર એટલે કેઈન્સ પછીનું. અહીં, કેઈન્સ પછી વિકાસ પામેલી વિચારધારા અને આર્થિક નિયમો માટે કેઈન્સોત્તર (કેઈન્સ + ઉત્તર) શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલો છે. જેના ઉપર કેઈન્સની વિચારધારાનો વધુ પ્રભાવ પડે છે અને તેના આધારે જેઓએ

આર્થિક વિચારધારા વિકસાવી છે તેઓ કેઈન્સોત્તર (Post Keynesion) કહેવાય છે. નિકોલસ કાલ્ડોર, માર્કલ કાલેકી, એ. પી. લર્નર, જોન રોબિન્સન, પિયરો સ્ટ્રાફા વગેરે તેમાં મુખ્ય નામ છે.

● સ્ટેગફ્લેશન (Stagflation)

અર્થતંત્ર જ્યારે તેજના ગાળામાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે. ત્યારે અર્થતંત્રમાં સામાન્ય ભાવસપાટી એટલે કે, બધી જ વસ્તુઓની કિંમત વધતી હોય છે. સાથે સાથે મૂડીરોકાણ ઉત્પાદન, રોજગારી અને આવક એમ બધામાં વધારો થતો હોય તેથી GDP પણ વધે છે. પરંતુ જ્યારે Stagflation (Stagnation + Inflation) ની (સ્થગિતતા અને ફુગાવો) સ્થિતિમાં ફુગાવાનાં લક્ષણો હોય છે. પરંતુ ઉત્પાદન, આવક કે રોજગારીમાં વધારો થતો નથી. અર્થતંત્ર સ્થગિત હોય તેમ છતાં કિંમતોમાં વધારો થાય તે સ્થિતિને Stagflation તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

1.12 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

(ક) નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ વિસ્તારથી લખો

- (1) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ? સમગ્રલક્ષી અર્થતંત્રના અભ્યાસના હેતુઓ તથા સાધનોનું વર્ણન કરો.
- (2) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની વ્યાખ્યાઓ સમજાવો. સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનાં કાર્યક્ષેત્રનો પરિચય આપો.
- (3) સમગ્રલક્ષી અને એકમલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વચ્ચેનો સંબંધ સમજાવો. સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની મર્યાદાઓ કઈ કઈ છે ?
- (4) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ? તેના અભ્યાસના હેતુઓ મહત્વ અને ઉપયોગિતા વર્ણવો.

(ખ) નીચેના વિષયો પર ટૂંકનોંધ લખો

- (1) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસની પદ્ધતિઓ.
- (2) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રના સાધનો.
- (3) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રની મર્યાદાઓ.

(ગ) નીચેના વિકલ્પ પસંદ કરો

- (1) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર અન્ય કયા નામે ઓળખાય છે ?

(a) સમષ્ટિ અર્થશાસ્ત્ર	(b) બૃહદ્ અર્થશાસ્ત્ર
(c) સૂક્ષ્મ અર્થશાસ્ત્ર	(d) (a) અને (b)
- (2) સરકારના આવક અને ખર્ચ અંગેની નીતિને શું કહેવાય છે ?

(a) નાણાકીય નીતિ	(b) રાજકોષીય નીતિ
(c) કરવેરા નીતિ	(d) એકપણ નહીં
- (3) નાણાકીય નીતિ મધ્યસ્થ બેંકની કઈ નીતિ છે ?

(a) શાખનિયંત્રણ નીતિ	(b) નાણાના પુરવઠા ઉપર અસર કરવાની નીતિ
----------------------	---------------------------------------

- (c) વેતન, વેપાર, વિનિમયસંબંધી નીતિ
(d) આપેલા બધાં જ
- (4) વિનિમયદર નીતિ શા માટેની નીતિ હોય છે ?
(a) વિદેશી ચલણ સાથેના વિનિમય દર માટેની
(b) દેશના આંતરિક ચલણ માટેની
(c) વસ્તુઓ અને સેવાઓના વિનિમય માટેની
(d) ઉપરના બધા જ માટેની
- (5) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કયા અર્થશાસ્ત્રીના પુસ્તકના પ્રકાશનથી શરૂ થયો ?
(a) ઓપનહેમર (b) કેઈન્સ
(c) શુક્પીટર (d) એડમ સ્મિથ
- (6) કેઈન્સનું પુસ્તક કયા નામથી સામાન્ય રીતે ઓળખાય છે ?
(a) દાસ કેપિટલ (b) જનરલ થિયરી
(c) વેલ્થ ઓફ નેશન્સ (d) ગ્રેટ ડિપ્રેશન
- (7) નીચેનામાંથી કયું વિધાન ખોટું છે ?
(a) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર રાષ્ટ્રની આવકનો અભ્યાસ કરે છે ?
(b) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર સામાન્ય ભાવસપાટીનો અભ્યાસ કરે છે.
(c) રાજકોષીય નીતિ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનું સાધન છે.
(d) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વ્યક્તિની આવકનો અભ્યાસ કરે છે.
- (8) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રમાં નીચેની કઈ પદ્ધતિએ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે ?
(a) બૃહદ્ સ્થૈતિક (b) બૃહદ્ ગત્યાત્મક
(c) તુલનાત્મક સ્થૈતિક (d) આપેલી બધી જ

➡ ઉપયોગી વાંચન સંદર્ભ

- આહુજા, એચ. એલ.; ‘મેક્રો ઈકોનોમિક્સ – થિયરી એન્ડ પોલિસી’ (વીસમી આવૃત્તિ, 2019), એસ. ચંદ એન્ડ કંપની લિમિટેડ.
- જૈન, જી. એલ. (2007); ‘મેક્રો ઈકોનોમિક્સ સિસ્ટમ પ્રોબ્લેમ્સ એન્ડ ઈન્કશન્સ’, મંગલદીપ પબ્લિકેશન્સ, જયપુર.
- જોશી, ડો. મહેશ વી. (2011-12) ‘સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર-II’; અનડા પ્રકાશન, અમદાવાદ.
- સિંઘ એસ. બી. (2004); ‘મેક્રો ઈકોનોમિક્સ’, વિશ્વભારતી પબ્લિકેશન, ન્યૂ દિલ્હી.
- મિશ્ર એસ. કે. પુરી, વી. કે. (1998), ‘વચ્ચિ અર્થશાસ્ત્ર’, હિમાલય પબ્લિશિંગ હાઉસ, મુંબઈ.

---

૫ તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબ

- (ક) સાચો વિકલ્પ પસંદ કરો :
- (1) (a) અને (b)
  - (2) રાજકોષીય નીતિ
  - (3) આપેલા બધા જ
  - (4) વિદેશી ચલણ સાથેના વિનિમય દર માટેની
  - (5) કેઈન્સ
  - (6) જનરલ થિયરી
  - (7) સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર વ્યક્તિની આવકનો અભ્યાસ કરે છે.
  - (8) આપેલી બધી જ.

————— x —————